

теоретико-літературний інструментарій; аргументувати свої враження від прочитаного й аргументувати своє твердження, урахувавши жанрово-стильову манеру письма художника слова, композиційну особливість твору, свій життєвий і читацький досвід, щоб пізнати «Я-себе-соціум».

II. Оригінально-позиційний рівень

4. Творення: виявляти здатність учня-читача в оцінюванні художньо-мистецької вартісності твору, особистості письменника, його творчості, літератури взагалі на інтелектуально-емоційному та аналітичному рівнях, у власному культурологічному контексті; вміння до продовження задуму письменника чи підготовки авторського тексту з урахуванням жанрово-стильової манери письма митця, культурно-історичних умов, у яких писався твір, логіки подій, обставин життя і творчості автора; створювати власний художній текст, вибудовуючи систему подій, художніх образів зі своєю, індивідуальною інтерпретацією.

Реалізація системи цілей і діагностування здатностей учня-читача відбувається у два етапи: **перший варіант** – протягом одного уроку виявляється навченість учнів на рецептивно-продуктивному рівні, другий, оригінально-позиційний, виявлений може бути на уроці розвитку комунікативно-мовленнєвої діяльності (написання творчих робіт, виразне (художнє) читання літературних текстів тощо). Сума одержаних балів за рівні ділиться на два. Виставлений бал є результатом тематичного оцінювання знань і рівня навченості учня-читача. **Другий варіант** – урахування трьох складових: знання літературного матеріалу на рецептивно-продуктивному рівні, уміння складати власні тексти на оригінально-позиційному та здатність учня-читача відтворювати вивчений художній твір напам'ять засобами виразності. Тоді сума балів, які одержав учень, ділиться на три.

5.4. РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНЯ-ЧИТАЧА

Усебічний розвиток особистості української дитини, вимоги до освіченості учнів і випускників основної і старшої школи, гарантії держави в їх досягненні визначаються Державним стандартом базової і повної середньої освіти. Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів у Державному стандарті подано за галузевим принципом у семи освітніх галузях: мови і літератури; суспільствознавство, естетична культура, математика, природознавство, здоров'я і фізична культура, технології, і затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 14.01.2004 р. № 24.

Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання

Освітня галузь «Мови і літератури» складається з мовного і літературного компонентів, кожен із яких має свої складові, ті ж, у свою чергу, містять кілька наскрізних змістових ліній. Метою їх є формування комунікативної і літературної компетенції учнів загальноосвітніх навчальних закладів, що базуються на знаннях, уміннях пізнавального і творчого типу, соціальних навичках, світоглядних переконаннях. Літературний компонент містить такі: аксіологічну, літературознавчу та культурологічну. Ці змістові лінії формують літературну компетенцію школярів.

Маємо для себе з'ясувати ті протиріччя, які, мабуть, виникали під час підготовки Державного стандарту взагалі й літературного компоненту зокрема, та визначитися як діяти в їх реалізації, зважаючи на специфіку предмета літератури як мистецтва слова, «красного письменства» та профільне спрямування старшої школи.

Державний стандарт базової і повної середньої освіти як проект змістовими лініями літературної освіти передбачав літературознавчу, культурологічну й порівняльну. Заявлена аксіологічна складова знайшла своє відображення в контексті культурологічної. В основній школі це означено досить прозоро: «... визначати національні, конкретно-історичні та загальнолюдські цінності творів різних національних культур, ...» [2], що не скажеш про старшу школу. Доцільність виокремлення власне аксіологічної змістової лінії є очевидною. Аргументації нами наведені будуть далі. Виникає питання щодо доцільності введення/залишення порівняльної лінії. Якщо компаративні зв'язки для основної школи не є настільки актуальними, хоча можливими й необхідними, то для старшої школи – одними із засадничих. Власне культурологічна й порівняльна лінії у сув'язі забезпечать старшокласникам розуміння місця вітчизняної літератури в європейській, уявлення про різні прояви і форми національної культури й літератури у світовому вимірі. Не випадково вперше авторами класичної програми з літератури Н. Волошиною, О. Бандурою були введені міжпредметні зв'язки, а в новій програмі авторського колективу Інституту педагогіки АПН України під редакцією професора Н. Волошиної поглиблено це було до рівня рубрик: «Літературні паралелі» і «Мистецькі аналогії». Продовжили цю необхідну тенденцію автори нині чинної програми з літератури за загальною редакцією Р. Мовчан, подавши додатки: «Мистецький контекст» і «Міжпредметні зв'язки». Отже, назване засвідчує необхідність хоча б у практичній діяльності словесника визначати під час планування літературної освіти школярів порівняльну змістову лінію.

Асиметрія між духовністю і матеріальністю, полонізація засобів масової комунікації творами, які більше культивують жорстокість,

наше прагнення закласти нову систему цінностей для формування духовно-багатої, естетично розвинутої Я-особистості потребує реалізації аксіологічної змістової лінії. Компетентне професійно-фахове вирішення зазначеного компонента вчителями-словесниками сьогодні важко уявляється і в методиці недостатньо описано. Важливо в цій ситуації уникати однозначності в оцінках і в потрактуванні змальованих уявних картин дійсності в художньому творі, представлених персонажів, образів, появи в літературно-мистецькому процесі тої чи іншої особистості, яка світ змальовує не тільки в реалістичному вимірі. Якщо учень-читач/глядач/ слухач стоятиме перед вибором: вартісне-примітивне, прекрасне-потворне і т. ін., а вчитель сприятиме виборів чи/ї побудові дитиною власної системи цінностей відповідно до її нинішнього естетичного розвитку, то є певні гарантії формування розвинутої Я-особистості, яка житиме за тим стандартом, що сама спрогнозувала і нестиме відповідальність за зроблений вибір самостійно, не звинувачуючи нікого, що їй таку модель поведінки чи життя «нав'язали».

У професійно-фаховій діяльності вчитель літератури не повинен забувати про комунікативно-мовленнєву компетентність читача. Результат читацької діяльності школяра – це здатність побудувати усне чи писемне мовлення у відповідності до жанрово-стильової манери письма автора. Тоді школяреві *стає зрозуміло*, для чого він вивчав літературні жанри, роди, стилі тощо. А його читання (і напам'ять також) засвідчує його ж естетичний рівень сприймання і розуміння ідеї автора, закладену в художньому творі. Традиційною у свідомості та діях словесників залишається позиція, що завершення вивчення художнього твору має закінчитися написанням твору-роздуму. Компетентнісний підхід і до професійно-фахової діяльності вчителя-словесника й школяра вимагає багатоаспектності у формуванні читацьких умінь і навиків. Вінцем одного з таких навиків є здатність учня підготувати творчу роботу (не тільки твір-роздум), яка буде враховувати і розкривати манеру письма митця, чи створити власний оригінальний текст, зрозумівши задум, ідею автора. Але за будь-яких обставин, необхідна система уроків розвитку зв'язного мовлення, виразного читання, позакласного читання, літератури рідного краю (по 2 години кожного виду щочверті, на рік – по 8 годин), закладена ще авторами програми Н. Волошиною, О. Бандурою.

Це стосується й такого виду читацької діяльності як виразне читання/ розказування художніх творів. За будь-якого варіанта, ми повинні сприяти формуванню впевненості в тому, що кожен може бути автором свого довершеного тексту в залежності від рівня літературного розвитку на сьогодні. Тому й завдання мають передбачати варіанти вибору, хоча б на чотирьох рівнях. Орієнтиром у формулюванні системи завдань,

Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання

запитань, тем, оцінювання читацьких умінь могла б слугувати вибудована/ задана траєкторія літературного розвитку учня-читача. Таке розуміння позиції, продемонстроване нами, включає модель гіпотетично ідеального випускника-читача, що проектувалася за положеннями, які запропонували у свій час Т. Гілберт (США), М.Бахтін (Росія), П. Білоус, Н. Пастушенко (Україна), і яка може мати такий вигляд: *учень-читач, учень-дослідник, учень-критик, учень-літературознавець*, а надзавдання – формування **інтелектуального читача** (див. Розділ 1).

Сформованість та здатність до компетентного виконання читацьких функцій учнем нами може бути структуровано на **4 рівні**, про які йшла мова в п.1.1:

а) початковий – **розпізнавання** або *розпізнавально-відтворювальний (репродуктивний)*;

б) середній – **відтворення** або *відтворювально-варіативний (адаптивний)*;

в) достатній – **конструювання** або *варіативно-продуктивний (раціоналізаторський)*;

г) високий – **творення** або *продуктивно-технологічний (новаторський)*.

Кожен із суб'єктів навчального процесу прагне досягти гарантованого планованого результату. Яким би він не був, кожен повинен чітко його уявляти. З цією метою і вчитель-словесник, і учень-читач мають оволодіти функцією прогнозування. Її реалізація передбачає здатність вибудовувати **систему навчальних цілей**, яка складається з *цілеприпущення, цільовизначення, цілеутворення, мотивів, ціледійснення, ціледосягнення (планований кінцевий результат як образ бажаного й реального)* (детально про це в § 7).

Набуття такої компетентності у професійно-фаховій і читацькій діяльності дозволить налагодити партнерські стосунки між учителем-учнем за чітко окресленими «правилами гри», з орієнтацією на гарантований планований результат і різнорівневі критерії оцінювання. Остання позиція – діагностування якості літературної освіти, повинна узгоджуватися з визначеною системою цілей на компетентнісному підході й урахувати рівні та елементи в читацькій діяльності школяра, описані автором у публікаціях, які подані в списку літератури.

Вищевикладене дає нам підстави стверджувати про можливість учителя літератури самостійно вибудовувати практичну професійно-фахову діяльність та зміст літературної освіти школярів за одним із варіантів набору змістових ліній, що враховує їх наявність і у Державних стандартах, і потребою практичного втілення під час співпраці учня-читача й учителя-словесника:

І варіант змістових ліній: *аксіологічна, літературознавча, культурологічна* (за Державним стандартом);

ІІ варіант: *аксіологічна лінія, літературознавча лінія, культурологічно-порівняльна лінія, комунікативно-мовленнєва лінія, діяльнісно-операційна лінія* (наш варіант).

Наприклад, реалізація комунікативно-мовленнєвої змістової лінії передбачає забезпечення «виконавської діяльності» школярів – читання творів напам'ять (і не тільки). Відповідно до описаної вище моделі можна вибудувати конструкт оцінювання такої читацької діяльності, узгодивши її з 12-бальною системою, за такими рівнями: *кваліфіковане читання – виразне читання – майстерне читання – художнє читання АБО: підготовлене читання – кваліфіковане читання – виразне читання – художнє читання*. Тим самим ми означили ті компетентності й компетенції читача, якими він має оволодіти у своїй читацькій діяльності.

Регулятивом діяльності суб'єктів навчального процесу є Концепція літературної освіти, Державні стандарти, Державні програми з літератури та рекомендації Міністерства освіти і науки України.

Для реалізації аксіологічної й культурологічної ліній літературного розвитку читача під час моделювання життєвої ситуації або здійснення життєвого вибору слід спиратись на моральні традиції українського народу: співчуття, толерантність, поміркованість, виваженість, бажання допомогти, милосердя, колективізм, совісність.

Забезпечення порівняльної (компаративної) змістової лінії вимагає, щоб учитель чітко визначив перелік текстів для зіставлення, уклав його список для учнів і заздалегідь довів до їх відома, відібрав уривки, фрагменти текстів, змоделивав систему різноваріативних запитань і завдань для сприйняття, усвідомлення та осмислення відібраного матеріалу. Зоровий і слуховий ряди літературно-мистецьких творів, які будуть використані під час порівняльної діяльності, мають бути в дозованому форматі представлені читачеві й продемонстровані на високому естетичному й технічному рівні, з урахуванням санітарно-гігієнічних вимог. Сьогодні цьому слугують Інтернет, інформаційні технології, використання комп'ютерної техніки, презентаційних слайдів тощо.

Комунікативно-мовленнєва змістова лінія словесником може бути зреалізована за умови, що кожен із підвидів (розвиток мовлення; виразне читання) буде спланований і представлений як варіативна програма з розвитку зв'язного мовлення в особистісно зорієнтованому просторі з урахуванням рівнів реакції на літературно-мистецьке явище (твір) і навчальних досягнень учнів, типів мовлення та жанрово-стильової манери письма. Така програма включає як класну роботу, так і можливий зміст мовленнєвої діяльності учня вдома самостійно, спільно з членами сім'ї та її оформлення і матеріалізація у продукт співпраці.